

अध्याय एक

शोधपरिचय

१.१ अध्ययनको पृष्ठभूमि

इतिहासमा भुजेल जातिबारे खासै प्रामाणिक रूपमा उल्लेख नपाइए तापनि ऐतिहासिक सामग्रीको अध्ययनमा यस जातिका पुर्खाहरू राज्य सम्पन्न जाति भएको उल्लेख पाइन्छ। वि.सं. १३७२ सम्म भुजेलहरूले आफ्नो छुट्टै राज्य सञ्चालन गरेका थिए। भुजेलहरूका बाइस पुस्ताले ढोरपाटनमा रहेर राज्य सञ्चालन गरेको पाइन्छ। राजकुट नजिकैको १,८९५ मिटरको उचाईमा रहेको अर्नाकोट पहिलेको भुजेल राजाहरूको कोत थियो। यसरी हेर्दा के कुरा प्रष्ट देखिन्छ भने इतिहासमा भुजेलहरूका पुर्खाहरू राज्य सम्पन्न जाति थिए (थैन भुजेल, २००५ : ४८)। भुजेल जातिको इतिहास घर्ती जातिबाट सुरु भएको र घर्तीबाट भुजेल, निसेल, खस आदि विभिन्न उपभेदमा विभाजन बन्न पुगेको देखिन्छ। यो जाति आफ्नो भिन्न परम्परागत भाषा, संस्कृति, संस्कार आदि पहिचान बोकेको जाति भएको प्रष्ट उल्लेख पाइन्छ (थैन भुजेल, २००५ : ५४)। ऐतिहासिक कालखण्डमा पहिलेका गणराज्यहरू आफ्नो सान सौकात, महिमा गुमाई अर्को राज्यको अधिनमा पुगेपछि हर्षदास बनाइने चलन थियो कि त काटिनु मारिनु उनीहरूको नियति बन्दथ्यो। वर्तमान तनहुँका भुजेल वस्ती तथा उनीहरूको विश्वासलाई हेर्दा यिनीहरू पुर्ख्यौली भूमि छाडेर ज्यान जोगाउन कछार र महाभारतका छिपेका भेकहरूमा बस्ती बसेको देखिन्छ। (थैन भुजेल, २००५ : ५५) यसरी छरिन पुग्दा भुजेलहरूको भाषिक तथा सांस्कृतिक पनमा पनि उथल पुथल आएको पाइन्छ। फलतः आज नेपालमा सबै भुजेलहरूमा आफ्नो मातृभाषा तथा मौलिक संस्कृति पाउन सकिँदैन। यद्यपि मध्य नेपालका तनहुँ, गोरखा, चितवनका बाक्ला भुजेल वस्तीहरूमा भुजेलहरूको केही भाषा संस्कृति र आफ्नोपन संरक्षित रहेको पाइन्छ। वि.सं. २०६८ सालको जनगणना अनुसार भुजेलहरूको जनसङ्ख्या १,१८,६५० रहेको पाइन्छ। नेपालको माध्यम भाषा नेपाली हो, तसर्थ भुजेल भाषी वक्ताहरूले आफ्नो मातृभाषा पछि जान्नु पर्ने भाषा नेपाली हो। धेरै जसो भुजेल जातिहरूले आफ्नो भाषा बिर्सेर

नेपाली बोल्न थालेका भए पनि कतिपय ठाउँमा भुजेल जातिको भाषिक समाजमा भुजेल भाषाको अस्तित्व जीवित छ ।

नेपालमा अल्पसङ्ख्यक जातिका भाषाहरू दिनहुँ क्रमशः निरुत्साहित तथा ह्रासोन्मुख हुँदै गइरहेका छन् । तिनीहरू मध्ये केही भाषाहरू निकट भविष्यमा नै लोप भएर जान सक्ने सम्भावनाहरू देखा परिरहेका छन् । भुजेल भाषा पनि अल्पसङ्ख्यक जातिको भाषा भएकाले नेपाली भाषाको बढ्दो चाप र प्रभाव बढ्दै जाँदा यो भाषाको संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । त्यस कारण यस्ता भाषाहरूको मौकामा अध्ययन अनुसन्धान हुनु अपेक्षित छ । भुजेल जातिको भाषिक समाजमा बोलिने कथ्य रूपमा भुजेल भाषाको अस्तित्व कुनै-कुनै ठाउँमा जीवित रहे पनि अहिलेसम्म यस भाषाका विषयमा उल्लेख्य अध्ययन अनुसन्धान नभएकाले र लोपोन्मुख अवस्थामा रहेकाले यस्तो स्थिति नहोस् भन्नका लागि यस भाषाको अध्ययन अनुसन्धानतर्फ लाग्नु पर्ने देखिन्छ ।

१.२ समस्याकथन

नेपालमा बसोबास गर्ने विभिन्न जात जातिका विभिन्न भाषाहरूमध्ये भुजेल भाषा र नेपाली भाषा व्याकरणको तुलनात्मक अध्ययन हालसम्म भएको पाइँदैन । तसर्थ दुवै भाषाका व्याकरणात्मक कोटीहरू के-कस्ता रहेका छन् ? शब्दवर्गमा के-कति समानता र असमानता रहेका छन् ? तुलनात्मक अध्ययनबाट के-कस्तो निष्कर्ष दिन सकिन्छ ? भन्ने बारेमा प्रस्तुत शोध केन्द्रित रहेको छ ।

प्रस्तुत शोधपत्र निम्न लिखित समस्याहरूमा केन्द्रित रहेको छ :

- क) भुजेल भाषा र नेपाली भाषा व्याकरणको अवस्था के-कस्तो रहेको छ ?
- ख) भुजेल भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणात्मक कोटिमा के-कस्तो समानता र भिन्नता पाइन्छ ?

१.३ अध्ययनको उद्देश्य

कुनै पनि कार्यको अभिन्न अङ्ग उद्देश्य हो । उद्देश्य विना कुनै पनि कार्य अगाडि बढ्न सक्दैन र औचित्यपूर्ण पनि हुँदैन । कुनै पनि शोध कार्यको उद्देश्य सम्बन्धित शोध समस्याको तर्कपूर्ण र प्रमाणिक समाधान प्राप्त गर्नु हो । तसर्थ शोधपत्रमा

समावेश गरिएका समस्याहरूको तथ्यपरक रूपमा निदान गर्नु नै यस शोधको मूल उद्देश्य रहेको छ । प्रस्तुत शोधपत्रमा निम्न उद्देश्यहरू रहेका छन् :

- क) भुजेल भाषा र नेपाली भाषा व्याकरणको अवस्था अध्ययन गर्नु
- ख) भुजेल भाषा र नेपाली भाषाको व्याकरणात्मक कोटिमा के-कस्तो समानता र असमानता छ पहिल्याउनु ।

१.४ शोधको औचित्य र महत्त्व

अनुसन्धानको क्रममा कुनै पनि विषयवस्तुको खोज तथा अनुसन्धान गर्नु आफैमा एउटा महत्त्वपूर्ण कार्य हो । खास गरी अनुसन्धानको आवश्यकता र उपयोगिता माथि प्रकाश पार्नु नै अनुसन्धानको औचित्य रहेको छ । शोधकार्य सम्पन्न भएपछि भाषा अध्येता, आम पाठकहरूका लागि थोरै भए तापनि नेपाली भाषा र भुजेल भाषा बोल्ने वक्ताहरूका लागि यी भाषा व्याकरणका विशेषतासँग सम्बन्धित विभिन्न पक्षहरूको अध्ययन अनुसन्धान गर्नेहरूका लागि, पाठ्यक्रम एवम् पाठ्य पुस्तक निर्माण गर्नेहरूका लागि सहयोग पुग्ने छ । नेपाली भाषा र भुजेल भाषाका सम्बन्धमा खोजी र चासो राख्ने जो कोहीलाई पनि यस अध्ययन फलदायी हुनेछ । नेपाली र भुजेल भाषाको तुलनात्मक अध्ययन र अनुसन्धानले भुजेल भाषाको संरक्षण र सम्बर्द्धनमा सहयोग पुग्ने देखिएकाले यो अध्ययन निर्विवाद रूपमा महत्त्वपूर्ण र औचित्यपूर्ण रहेको छ भन्न सकिन्छ ।

१.५ अध्ययनको सीमाङ्कन

कुनै पनि शोधकार्यलाई निश्चित उद्देश्यतर्फ केन्द्रित गराउन त्यसलाई सीमाबद्ध गर्नु आवश्यक देखिन्छ । कुनै पनि अध्ययनलाई यसको प्रयोजन समेत आत्म निर्देशन गर्ने हुँदा यसको निश्चित सीमा निर्धारण नगरिकन थालिएको शोधकार्यबाट निश्चित गन्तव्यमा पुग्न कठिन हुने भएकाले प्रस्तुत शोधपत्र निम्न सीमाभित्र रही कार्य गरिएको छ :

- क) भुजेल भाषा र नेपाली भाषा व्याकरणको तुलनात्मक अध्ययन शब्दवर्ग र व्याकरणिक कोटिमा सीमित रहेको छ ।
- ख) व्याकरणिक कोटिको अध्ययन लिङ्ग, वचन, पुरुष र कालमा सीमित रहेको छ ।

१.६ अध्ययनको रूपरेखा

प्रस्तुत शोधपत्रलाई व्यवस्थित रूप दिनका लागि पाँच अध्यायभित्रका मूल शीर्षकहरूमा विभाजन गरी आवश्यकता अनुसार उपशीर्षक राखेर शोधपत्र तयार पारिएको छ । यस शोधपत्रको परिच्छेद विभाजनका मुख्य शीर्षकहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

- क) अध्याय एक : शोध परिचयस
 - ख) अध्याय दुई : पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक प्रारूप
 - ग) अध्याय तिन : शोधविधि र अध्ययन प्रक्रिया
 - घ) अध्याय चार : व्याख्या तथा विश्लेषण
 - ङ) अध्याय पाँच : सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता
- सन्दर्भसामग्रीसूची

अध्याय दुई

पूर्वकार्यको समीक्षा र सैद्धान्तिक प्रारूप

२.१ विषय प्रवेश

पूर्वकार्य समीक्षाले कुनै विषयमा त्यसबेलासम्म भएका यावत् कृति तथा अनुसन्धानहरूको सन्तुलित जानकारी दिन्छ, जसले गर्दा अनुसन्धानकर्तालाई आफ्नो गन्तव्य पहिचान गर्न सहज र सरल बनाउँछ। यसलाई पूर्वाध्ययन, पूर्व साहित्यको अवलोकन, पूर्व साहित्यको समीक्षा आदि विभिन्न नामले चिन्न सकिन्छ (भट्टराई, २०६५ : ९४)।

विगतका अनुभवले नै वर्तमानलाई अगाडि बढ्न प्रेरणा दिने हुँदा जुनसुकै कार्य गर्नका लागि पनि पूर्वकार्यको अध्ययनको खाँचो पर्दछ। पूर्वकार्यको अध्ययन विना वर्तमान कार्य अधुरो हुन जान्ने निश्चित छ। तसर्थ कार्यको सफलताको लागि पूर्ण अध्ययनको आवश्यकता पर्दछ। कुनै पनि कार्य गर्दा पूर्वकार्यको लेखाजोखाको आधारमा गर्नुपर्दछ। नेपाल बहुभाषिक देश हो। त्यसैले यहाँ धेरै भाषा प्रयोगमा रहेका छन्। ती मध्ये थोरै मात्र भाषाहरूका बारेमा थप अध्ययन खोजी तथा अनुसन्धान भएको पाउन सकिन्छ। यहाँ बोलिने अधिकांश भाषाहरूको बारेमा थप अध्ययन खोजी तथा अनुसन्धान भएको पाइँदैन। त्यसैले यी अधिकांश भाषाहरूको सही अध्ययन अनुसन्धान नभएको र खाली मौखिक रूपमा मात्र जीवित रहेको पाउन सकिन्छ। कतिपय भाषाहरूको त अध्ययनको सुरुवात नै नभएको हुँदा लोप हुने अवस्थामा पुगिसकेका छन्। कतिपय भाषाहरू लोप भइसकेका छन्। भाषा लोप हुनु भनेको कुनै पनि जातिको पहिचान लोप हुनु हो। जसरी एउटा प्राणी शास्त्रीलाई संसारबाट एउटा प्राणी लोप भएर जाँदा त्यसको चिन्ता हुन्छ, त्यसरी नै भाषाशास्त्रीहरूलाई कुनै पनि जातिको भाषा लोप भएर जाँदा त्यति नै चिन्ता हुन्छ। भुजेल भाषा पनि नेपालमा बोलिने भाषा मध्येको एक लोपोन्मुख भाषा हुन्। भुजेल जाति र यस भाषा सम्बन्धी अध्ययन अनुसन्धान कार्य कम भएको पाइन्छ।

२.२ सम्बन्धित साहित्यको समीक्षा

अनुसन्धान प्रस्ताव अध्ययन क्षेत्रसँग सम्बन्धित साहित्यहरूको समीक्षा गरी तिनीहरूलाई तथ्यपूर्ण र सिलसिलेवार पूर्वक प्रस्तुत गरिनु आवश्यक हुन्छ । अनुसन्धान नयाँ होस् नदोहोरियोस् भन्नका लागि सम्बन्धित साहित्यको समीक्षा गरिन्छ । अनुसन्धानलाई स्पष्ट पार्न अध्ययन विधिलाई सुधार गर्न तथा सम्बन्धित क्षेत्रको ज्ञानलाई फराकिलो पार्न समेत साहित्यको समीक्षाले सहयोग पुऱ्याउँछ ।

हालसम्म भुजेल भाषाको अध्ययनका सम्बन्धमा अध्ययन अनुसन्धान कार्य कमै मात्रामा भएको पाइन्छ । अन्य भाषाको तुलनामा केही मात्रामा अध्ययन अनुसन्धान कार्यहरू भएका पाइन्छन् । प्रस्तुत शोध शीर्षकसँग प्रत्यक्ष-अप्रत्यक्ष रूपमा सम्बन्धित खोजहरूका समीक्षा बुँदागत रूपमा निम्न अनुसार प्रस्तुत गरिएको छ ।

शर्मा (२०५६) द्वारा अर्घाखाँची जिल्लाको मगर भाषा एक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य भएको पाइन्छ । उक्त शोधपत्र मगर भाषाको उत्पत्ति र विकासको गति आदिका बारेमा केन्द्रित रहेको देखिन्छ । अर्घाखाँची जिल्लाको मगर भाषाको अध्ययनमा केन्द्रित उक्त शोधकार्यलाई यहाँ पूर्वाध्ययन सामग्रीको रूपमा लिइएको छ ।

पोखरेल, माधवप्रसाद (२०४२/२०४७) द्वारा प्रस्तुत 'नेपाली भाषाको लिङ्ग सिंहावलोकन' कार्यपत्रमा लिङ्गका आधारमा पदसङ्गतिको अध्ययन गरिएको देखिन्छ । उक्त लेखमा नाम र विशेषण, नाम र सम्बन्धपद र नाम र सर्वनामबिचमा भएको सङ्गति उल्लेख गरिएको छ । त्यसैगरि नामपद र क्रियापदबिचमा देखिने लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल, वाच्य आदरर्थी आदिका आधारमा पदसङ्गतिको निष्कर्ष सूत्रबद्ध रूपमा निकालिएको छ । यसैगरी विभिन्न व्याकरणहरूमा आ-आफ्नै प्रकारका पदसङ्गतिको चर्चा गरिएको पाइन्छ ।

बुढामगर (२०५०) द्वारा आफ्नो मगर भाषाको प्रारूप पुस्तकमा लिङ्ग, वचन, पुरुष, क्रिया, वाच्य, काल, कारक, भाव, पक्ष, कोटिकार, आदर, अकरण आदिको चर्चा गरिएको छ ।

शर्मा (२०५६) द्वारा अर्घाखाँची जिल्लाको मगर भाषा एक अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य भएको पाइन्छ। उक्त शोधपत्र मगर भाषाको उत्पत्ति र विकासको गति आदिका बारेमा केन्द्रित रहेको देखिन्छ। अर्घाखाँची जिल्लाको मगर भाषाको अध्ययनमा केन्द्रित उक्त शोधकार्यलाई यहाँ पूर्वाध्ययन सामग्रीको रूपमा लिइएको छ।

काफ्ले (२०६०) द्वारा पर्वत जिल्लाका दक्षिण भेगका मगरभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य भएको देखिन्छ। मगर मातृभाषी विद्यार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको चर्चा यस शोधपत्रमा गरिएको छ। मगर मातृभाषी विद्यार्थीको कक्षा अवलोकन गरी अध्ययन विश्लेषणका साथै निष्कर्ष र सुझाव दिइएकाले यो शोधपत्रलाई आधार सामग्रीका रूपमा लिइएको छ।

भण्डारी (२०६०) द्वारा लिखित मगर र नेपाली भाषाको वाक्य सङ्गतिको व्यतिरेकी अध्ययन शीर्षकमा शोधकार्य भएको देखिन्छ। उक्त शोधपत्रमा मगर भाषा र नेपाली भाषाको वाक्य सङ्गतिका बीचमा रहेका भिन्नता माथि प्रकाश पार्दै मगर भाषाको वाक्य सङ्गति र भुजेल भाषाको वाक्य सङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन गरी समानता र भिन्नताका साथै निष्कर्ष र सुझाव दिइएको पाइन्छ।

थैन भुजेल (सन् २००५) द्वारा तयार पारिएको भुजेल जाति र सामाजिक साँस्कृतिक जीवन पद्धति नामक पुस्तकमा भुजेल जाति र सामाजिक साँस्कृतिक तत्व पद्धतिको व्यापक चर्चा तत्वे पाइन्छ। उक्त पुस्तकमा भुजेल जातिको इतिहास र उत्पत्ति, सामाजिक साँस्कृतिक जीवन पद्धति र भुजेल भाषाको बारेमा चर्चा गरिएकाले उक्त पुस्तक पूर्वाध्ययनको आधार सामग्रीको रूपमा लिइएको छ।

थैन भुजेल र घर्ती (२०६५) द्वारा लिखित भुजेल भाषाको वर्णमाला तथा शब्द सङ्कलन नामक पुस्तकमा भुजेल भाषाको वर्ण पहिचान, बोलीचालीमा प्रयोग हुने केही शब्दावली र केही सम्बोधनमा प्रयोग हुने शब्दहरूको चर्चा गरिएको हुँदा उक्त पुस्तकलाई अनुसन्धान कार्यको पूर्वाध्ययनका रूपमा लिइएको छ।

दाहाल, सुबोधकुमार (२०६५) द्वारा महोत्तरी जिल्ला र आसपासका क्षेत्रमा बोलिने मगर भाषालाई आधार बनाइएको गरिएको नेपाली भाषा र मगर भाषाबिच पदसङ्गतिको अध्ययन भौगोलिक र सामाजिक सन्निकटताका दृष्टिले यस अध्ययनमा उपयोगी नै ठहरिने देखिन्छ ।

थापा (२०६६) द्वारा लिखित मगर-खस-अङ्ग्रेजी शब्दकोश नामक पुस्तकमा मगर ढुट (भाषा) मा प्रयोग हुने करिब बिस हजार शब्दको अध्ययन, सङ्कलन र वर्गीकरण गरिएको हुँदा यो पूर्वाध्ययनका लागि सहायक सामग्रीको रूपमा लिइएको छ ।

रेग्मी (जुन २०११) द्वारा लिखित भुजेल भाषाको व्याकरण नामक पुस्तकमा भुजेल भाषाको व्याकरणको बारेमा चर्चा गरिएको छ । उक्त पुस्तकको पहिलो भागमा भुजेल जातिको भाषा, जाति र संस्कृतिको बारेमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ । दोस्रो भागमा भुजेल भाषाको व्याकरण अन्तर्गत वर्ण, नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रियापद, वाक्य संरचना आदिको बारेमा चर्चा गरिएको हुँदा यसलाई सैद्धान्तिक चर्चा र तथ्यको विश्लेषणका लागि महत्त्वपूर्ण सामग्रीका रूपमा लिन सकिन्छ ।

थापा (२०६८) द्वारा लिखित मगर भाषा (ढूट) व्याकरण नामक पुस्तकमा मगर भाषा (ढुट) को परिचय, भाषागत स्थिति, वर्णतत्व, रूपव्यवस्था, नाम, सर्वनाम, पुरुष, विशेषण र व्याकरणिक कोटि आदिको चर्चा गरिएको हुँदा उक्त पुस्तक पूर्वाध्ययनका मुख्य आधार सामग्रीको रूपमा लिइएको छ ।

भण्डारी, खेमहरि (२०६९) द्वारा कक्षा सातमा अध्ययनरत मगरभाषी विधार्थीहरूले नेपाली वाक्य गठनमा गर्ने त्रुटिहरूको अध्ययन शीर्षकमा सिन्धुली जिल्लाका पूर्वी भेगका विद्यालयमा कक्षा सातमा अध्ययनरत मगरभाषी विधार्थीहरूमा मात्र सीमित रही गरिएको उक्त अध्ययनमा विद्यालयीय शिक्षण बाहिरका भाषिक व्यवहारको अध्ययन नभएकोले मगर भाषासम्बन्धी प्रस्तुत अध्ययन सान्दर्भिक नै देखिन्छ ।

पोखरेल, हरिपरपन (२०७१) द्वारा तयार गरिएको सिन्धुली जिल्लाको आम्बोटे गा.वि.स.र त्यस आसपासमा बोलिने नेपाली भाषा र मगर भाषाबिच पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र पनि उपयोगी नै देखिन्छ ।

उपर्युक्त पूर्वाध्ययन हेर्दा शोधार्थीहरूले मगर भाषा र भुजेल भाषाको बारेमा व्यवस्थित अध्ययन भने हालसम्म गरिएको पाइँदैन । तसर्थ पूर्व अध्येताहरूले तयार परेको शोधपत्रका साथै विभिन्न पुस्तकहरूका सहायता लिँदै नेपाली भाषा र भुजेल भाषा व्याकरणको तुलनात्मक अध्ययन शीर्षकमा प्रस्तुत शोधपत्र तयार पारिएको छ ।

२.३ समीक्षात्मक अध्ययनको प्रयोग

पूर्वाध्ययनको प्रयोगात्मक पक्षमा र नीति नियम स्तरमा के कति प्रयोगमा ल्याइएको छ भन्ने कुरा नै समीक्षात्मक अध्ययनको प्रयोग हो । प्रस्तुत शोधपत्र नेपाली भाषा र भुजेल भाषा व्याकरणको तुलनात्मक अध्ययनसँग सम्बन्धित छ । यस शोधपत्रमा नेपाली भाषा र भुजेल भाषा व्याकरणसम्बन्धी लिखित पुस्तकहरू र शोधपत्रलाई अध्ययन सामग्रीको रूपमा लिइएको छ ।

यो शोधपत्र तयार गर्नु पूर्व सम्बन्धित विषयमा त्यस पूर्व के कति अध्ययन अनुसन्धान भएका छन् र के कति बाँकी छन् भन्ने कुराको जानकारी प्राप्त गर्न सकिन्छ । पूर्वकार्यको अध्ययन नगरी गरिएको अध्ययन स्तरहीन र अर्थहीन हुन्छ । त्यसबाट पुनरावृत्तिको सम्भावना नहुने, नयाँ नयाँ कार्य थालनीका लागि सैद्धान्तिक आधार र पृष्ठभूमि प्राप्त हुने तथा आफूले प्राप्त गरेका तथ्य तथ्याङ्कहरूको व्याख्या विश्लेषणका लागि आधार प्राप्त हुने जस्ता महत्त्वपूर्ण उपलब्धिहरू प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

माथि प्रस्तुत गरिएका पूर्वाध्ययनको प्रयोगात्मक पक्षमा र नीति नियम स्तरमा के कति प्रयोगमा ल्याइएको छ भन्ने कुरा नै समीक्षात्मक अध्ययनको प्रयोग हो । यो शोधपत्रमा विभिन्न पूर्व अध्ययन देवलाल काफ्ले, मान बहादुर भण्डारी आदिको शोधपत्रको तरिका प्रयोग गरिएको छ । कृतिगत रूपमा गरिएको समीक्षात्मक अध्ययनमा नेपाली भाषा व्याकरणकार हेमाङ्गराज, मोहनराज, माधवप्रसाद र भुजेल भाषाको व्याकरण अध्ययनमा दानराज रेग्मीको 'भुजेल भाषाको व्याकरण' पुस्तकको प्रयोग गरिएको छ । अमृतसिं थैन भुजेलको 'भुजेल जातिको साँस्कृतिक जीवन पद्धति' नामक पुस्तकको प्रयोग गरी

भुजेल जातिको इतिहास अध्ययन गरिएको छ । त्यस्तै तथ्याङ्क विभागको तथ्याङ्क प्रयोग गरी मगर र भुजेल जातिको भाषिक जनसङ्ख्याको स्थिति अध्ययन गरिएको छ । यसरी यी समीक्षात्मक अध्ययनले नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको व्याकरणमा पाइने समानता र भिन्नता छुट्याई तुलनात्मक अध्ययनका लागि सहयोग पुऱ्याएको छ । त्यस्तै अनुसन्धान दातालाई नयाँ कुराको खोजी गरी सत्य-तथ्य कुराको खोजी गर्न पनि पूर्वाध्ययनले सहयोग पुऱ्याउँछ ।

२.४ अवधारणात्मक रूपरेखा

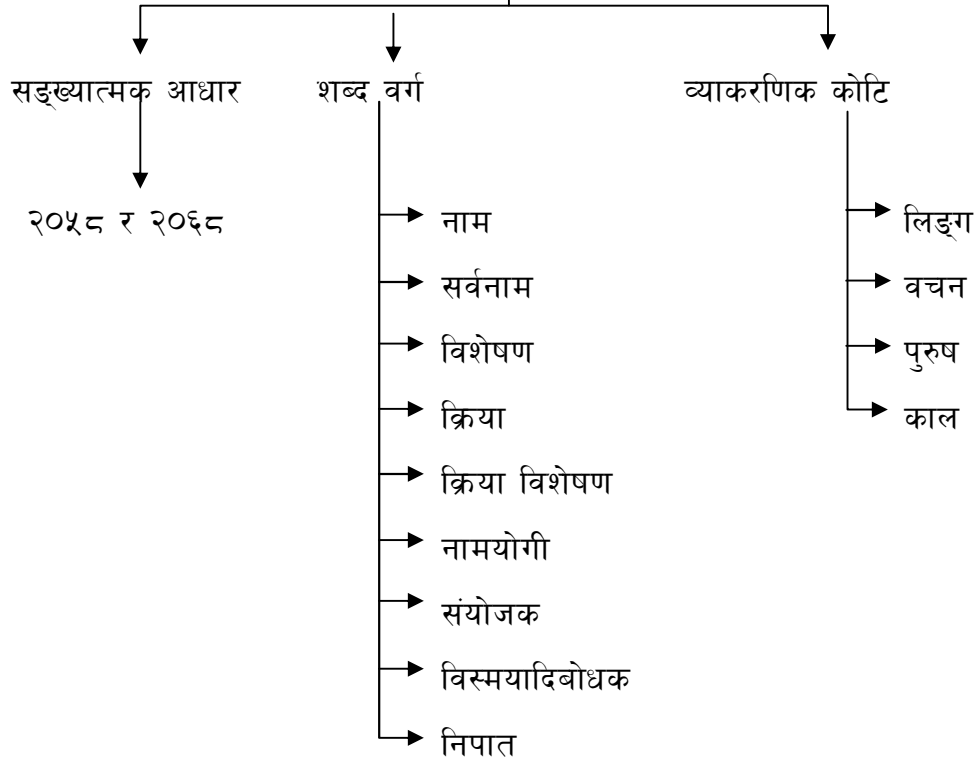
भाषा मानवीय विचार तथा भावनाको बाहक हो । समाजका यावत क्रियाकलापहरू भाषामै आधारित हुन्छन् । मानवीय भावनाहरूको अभिव्यक्ति तथा विचारहरूको प्रकटीकरण गर्ने माध्यम नै भाषा हो । भाषाले मान्छेको दृष्टिकोण, रुचिहरू, क्षमताहरू, मूल्य मान्यताहरूलाई आकार दिन्छ । भाषाले व्यक्तिको निजी अनुभव र विचार व्यक्त गर्नुका साथै सामाजिक सम्बन्धहरूका अभिव्यक्ति पनि प्रकट गर्दछ । भाषाले मानिसका मानसिक व्यापार र सम्प्रेषण प्रक्रियाको साधनको सिर्जनात्मक र सामाजिक शक्ति मान्न सकिन्छ (ढुङ्गेल र दाहाल, २०६३) ।

संस्कृतको “भाष्” धातुबाट निर्मित “भाषा” शब्दको अर्थ बोली, अभिव्यक्ति वा वाणी भन्ने हुन्छ । भाषा ऐतिहासिक कालदेखि नै मानव जातिहरूले आफ्नो सभ्यताको विकास र जीवनगत समस्याहरूलाई समाधान गर्न प्रयोग गर्दै आएको मानवीय सम्पत्ति हो । भाषाकै माध्यमबाट सुख, दुःख अनुभव, व्यावहारिक कठिनाई आदि विविध समस्याहरू व्यक्त गरिन्छ । भाषा मानव उच्चारण अवयव द्वारा उच्चारित हुने यादृच्छिक, सार्थक ध्वनि हो । भाषाकै माध्यमबाट हामीले सामाजिक दायित्व, समझदारी, मित्रता, आपसी सम्पर्क बढाउँछौं । भाषाकै माध्यमबाट वर्तमान विश्वमा रहेका ज्ञान, विज्ञान, राजनीति, धर्म, इतिहास लगायत विविध विषयको ज्ञान आर्जन गरी त्यस अनुरूप जीवनयापन गरिन्छ ।

भाषिक अध्ययनले विभिन्न भाषाको अस्तित्व र भाषिक संस्कृतिको विकास गर्न सहयोग पुग्दछ । भाषिक अध्ययनको मुख्य प्रयोजन लोपोन्मुख भाषाको विकास गर्नु हो । भुजेल र नेपाली भाषाका व्याकरणात्मक कोटिमा के-कस्ता समानता र भिन्नता पाइन्छन् ?

तुलनात्मक अध्ययन गर्नु यस शोधपत्रको उद्देश्य रहेको छ। यस शोधपत्रको अवधारणात्मक रूपरेखा यस प्रकार छ :

नेपाली भाषा र भुजेल भाषा व्याकरणको तुलनात्मक अध्ययन

शब्दवर्ग अन्तर्गत नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रियाविशेषण, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक, निपात र व्याकरणिक कोटि अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष र कालको अध्ययन विश्लेषण र तुलना गरिएको छ।

अध्याय तिन

शोधविधि र अध्ययन प्रक्रिया

३.१ अध्ययनको ढाँचा र क्षेत्र

प्रस्तुत शोधपत्रको अध्ययनको ढाँचा सैद्धान्तिक किसिमको रहेको छ । नेपाली भाषा र भुजेल भाषाका व्याकरणात्मक कोटि र शब्दवर्गको तुलनात्मक अध्ययनमा केन्द्रित रहेको छ ।

प्रस्तुत अध्ययनको क्षेत्र नेपाली भाषाका र भुजेल भाषा व्याकरण नै यसको अध्ययनको क्षेत्र रहेका छन् ।

३.२ सामग्री सङ्कलन र प्रक्रिया

द्वितीय स्रोतबाट सामग्री सङ्कलन गरी वर्णनात्मक र तुलनात्मक पद्धति अवलम्बन गरिएको छ ।

३.३ अध्ययन विधि र प्रक्रिया

प्रस्तुत शोधकार्य मूलतः पुस्तकालय विधिद्वारा सामग्री सङ्कलन र अध्ययन विश्लेषणमा आधारित रहेको छ । पूर्ववर्ती शोधकर्ताहरूका मिल्दा शीर्षक र शोधपत्रहरूको अध्ययन गरी उपयुक्त सामग्रीलाई आवश्यकता अनुसार ग्रहण गरिएको छ । नेपाली भाषा र भुजेल भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरूलाई तुलनात्मक विधिद्वारा प्रस्तुत गरिएको छ । शोधकार्यलाई उपयोगी र परिणाममुखी बनाउन सम्बन्धित क्षेत्रका विशेषज्ञ, गुरुवर्ग तथा शोध निर्देशकको सल्लाह, सुझाव, मार्गदर्शनलाई समुचित रूपमा उपयोग गरिएको छ । प्रस्तुत अध्ययनमा पुस्तकालय विधिद्वारा सन्दर्भ पुस्तक, पूर्वकार्यहरू, भाषिक अध्ययन प्रतिवेदन, सम्बन्धित भाषा सम्बन्धी लेखिएका पुस्तकहरू आदि सङ्कलन गरी अध्ययन गरिएको छ ।

शोधकार्यलाई प्रामाणिक, विश्वसनीय र वैध बनाउनका लागि सम्बन्धित भाषामा भएका पूर्वकार्यको अध्ययन, नेपाली भाषा र भुजेल भाषामा प्रकाशित व्याकरण एवम् शब्दकोश र तथ्याङ्क विभागको डाटा सङ्कलन गरिएको छ । सङ्कलित सामग्रीलाई विश्लेषण गरी ठीक र सही सामग्रीको छनोट गरिएको छ ।

अध्याय चार

व्याख्या तथा विश्लेषण

४.१ पृष्ठभूमि

इतिहासमा भुजेल जातिबारे खासै प्रामाणिक रूपमा उल्लेख नपाइए तापनि ऐतिहासिक सामग्रीको अध्ययनमा यस जातिका पुर्खाहरू राज्य सम्पन्न जाति भएको उल्लेख पाइन्छ। वि.सं. १३७२ सम्म भुजेलहरूले आफ्नो छुट्टै राज्य सञ्चालन गरेका थिए। भुजेलहरूका बाइस पुस्ताले ढोरपाटनमा रहेर राज्य सञ्चालन गरेको पाइन्छ। राजकुट नजिकैको १,८९५ मिटरको उचाईमा रहेको अर्नाकोट पहिलेको भुजेल राजाहरूको कोत थियो। यसरी हेर्दा के कुरा प्रष्ट देखिन्छ भने इतिहासमा भुजेलहरूका पुर्खाहरू राज्य सम्पन्न जाति थिए। (थैन भुजेल, २००५ : ४८) भुजेल जातिको इतिहास घर्ती जातिबाट सुरु भएको र घर्तीबाट भुजेल, निसेल, खस आदि विभिन्न उपभेदमा विभाजन बन्न पुगेको देखिन्छ। यो जाति आफ्नो भिन्न परम्परागत भाषा, संस्कृति, संस्कार आदि पहिचान बोकेको जाति भएको प्रष्ट उल्लेख पाइन्छ। (थैन भुजेल, २००५ : ५४) ऐतिहासिक कालखण्डमा पहिलेका गणराज्यहरू आफ्नो सान सौकात, महिमा गुमाई अर्को राज्यको अधिनमा पुगेपछि हर्षदास बनाइने चलन थियो कि त काटिनु मारिनु उनीहरूको नियति बन्दथ्यो। वर्तमान तनहुँका भुजेल वस्ती तथा उनीहरूको विश्वासलाई हेर्दा यिनीहरू पुर्ख्यौली भूमि छाडेर ज्यान जोगाउन कछार र महाभारतका छिपेका भेकहरूमा बस्ती बसेको देखिन्छ। (थैन भुजेल, २००५ : ५५)।

यसरी छरिन पुग्दा भुजेलहरूको भाषिक तथा सांस्कृतिक पनमा पनि उथल पुथल आएको पाइन्छ। फलतः आज नेपालमा सबै भुजेलहरूमा आफ्नो मातृभाषा तथा मौलिक संस्कृति पाउन सकिँदैन। यद्यपि मध्य नेपालका तनहुँ, गोरखा, चितवनका बाक्ला भुजेल वस्तीहरूमा भुजेलहरूको केही भाषा संस्कृति र आफ्नोपन संरक्षित रहेको पाइन्छ। वि.सं. २०६८ सालको जनगणना अनुसार भुजेलहरूको जनसङ्ख्या १,१८,६५० रहेको पाइन्छ। नेपालको माध्यम भाषा नेपाली हो, तसर्थ भुजेल भाषी वक्ताहरूले आफ्नो मातृभाषा पछि जान्नु पर्ने भाषा नेपाली हो। धेरै जसो भुजेल

जातिहरूले आफ्नो भाषा बिर्सेर नेपाली बोल्न थालेका भए पनि कतिपय ठाउँमा भुजेल जातिको भाषिक समाजमा भुजेल भाषाको अस्तित्व जीवित छ ।

नेपालमा अल्पसङ्ख्यक जातिका भाषाहरू दिनहुँ क्रमशः निरुत्साहित तथा ह्रासोन्मुख हुँदै गइरहेका छन् । तिनीहरू मध्ये केही भाषाहरू निकट भविष्यमा नै लोप भएर जान सक्ने सम्भावनाहरू देखा परिरहेका छन् । भुजेल भाषा पनि अल्पसङ्ख्यक जातिको भाषा भएकाले नेपाली भाषाको बढ्दो चाप र प्रभाव बढ्दै जाँदा यो भाषाको संरक्षण गर्नु आवश्यक देखिन्छ । त्यस कारण यस्ता भाषाहरूको मौकामा अध्ययन अनुसन्धान हुनु अपेक्षित छ । भुजेल जातिको भाषिक समाजमा बोलिने कथ्य रूपमा भुजेल भाषाको अस्तित्व कुनै-कुनै ठाउँमा जीवित रहे पनि अहिलेसम्म यस भाषाका विषयमा उल्लेख्य अध्ययन अनुसन्धान नभएकाले र लोपोन्मुख अवस्थामा रहेकाले यस्तो स्थिति नहोस् भन्नका लागि यस भाषाको अध्ययन अनुसन्धानतर्फ लाग्नु पर्ने देखिन्छ ।

नेपाली र भुजेल भाषा व्याकरणका वर्ण व्यवस्था

तालिका नं. १

भुजेल भाषा व्याकरण	नेपाली भाषा व्याकरण
स्वर वर्ण - इ, ए, अ, आ, ओ, उ । ६ प्रकारका एकस्वर वर्ण ।	अ, आ, इ, उ, ए, ओ ।
व्यञ्जन वर्ण - क, ख, ग, घ, ङ, इह, च, छ, ज, त, थ, द, ध, न, न्ह, प, फ, ब, भ, म, म्ह, य, य्ह, र, ल, ल्ह, व, व्ह, स, ह, अ, ३१ वर्ण	क, ख, ग, घ, ङ, च, छ, ज, झ, ट, ठ, ड, ढ, त, थ, द, ध, न, प, फ, ब, भ, म, य, र, ल, व, स, ह ।

स्रोत : भुजेल भाषाको वर्णमाला तथा शब्द संकलन (भुजेल समाज सेवा समिति, कास्की), दानराज रेग्मीको भुजेल भाषाको व्याकरण ।

४.२ भुजेल भाषामा पदवर्ग

क) नाम

भुजेल भाषाको व्याकरणमा नामको छुट्टै चर्चा गरिएको पाइँदैन । तैपनि भुजेल भाषामा केही नामपदहरू रहेको पाइन्छ । ती यस प्रकार छन् :

आपा	=	बाबु	आमा	=	आमा
आपालोम्	=	लोग्नेमान्छे	आमालोम	=	स्वास्तीमान्छे
दाजु	=	दाइ	अन्या	=	दिदी
पुलोम्	=	नाति	मोम्	=	नातिनी
तो	=	बाजे	आइ	=	बजै
गोयचो	=	लोग्ने	मोम्चो	=	स्वास्ती
चो	=	छोरा	मोम्चोचो	=	छोरी
हउ	=	भाइ/बहिनी	थिति	=	केटी
कुय	=	कुकुर	योत	=	बन्चरो
बुथाबथी	=	बुढाबुढी	छे	=	नुन
गोय्	=	तरुल	रुसाइ	=	बयर
रुइड	=	बाँस	बेसकाम्	=	रोटी
न्याम्याउ	=	रक्सी	रु	=	सर्प
आम्	=	भात	युँक्	=	बाँदर
किम्	=	घर			

(रेग्मी, सन् २०११ : ३५)

भुजेल भाषामा मूल नाम र व्युत्पन्न नाम यस प्रकार रहेको पाइन्छ :

मूल नाम		व्युत्पन्न नाम	
पुख्	=	टाउको	पुख्-क्लि = मगज

काम्	=	मुख	काम्-पुन्	=	औँठ
मुइक्	=	आँखा	मुइक्-क्लि	=	आँसु
क्लि	=	दिसा	न्हो-क्लि	=	कानेगुजी
न्हो	=	कान	याङ्-क्लि	=	आन्द्रा
याङ्	=	पेट	याङ्-ति	=	भुँडी
उम्	=	घाउ	वाङ्-तोड	=	ओढार
न्याम्	=	आकास	म्हे-क्यान	=	तामा
फुइ	=	वन			
वाङ्	=	ढुङ्गा			
म्हे	=	आगो			
पुन्	=	छाला			
ति	=	पानी			
वा	=	चरो			
क्यान	=	तरकारी			
चो	=	बच्चा			

(रेग्मी, सन् २०११ : ५७)

ख) सर्वनाम

भुजेल भाषामा पाइने सर्वनामको बारेमा चर्चा गर्दा यस भाषामा दुई प्रकारका सर्वनाम पाइन्छन् : पुरुष वाचक सर्वनाम र अन्य सर्वनाम ।

पुरुष वाचक सर्वनाम : भुजेल भाषामा दुई प्रकारका पुरुष वाचक सर्वनाम छन्, मुक्त सर्वनाम र बद्ध सर्वनाम ।

(क) मुक्त सर्वनाम

मुक्त सर्वनामलाई पुरुष र वचनका आधारमा विश्लेषण गर्न सकिन्छ । मुक्त सर्वनामलाई तालिका ६ मा दिइएको छ (रेग्मी, सन् २०११ : ५९) ।

तालिका ६

भुजेल भाषाको मुक्त सर्वनाम

वचन	एकवचन	द्विवचन	बहुवचन
प्रथम पुरुष	डा (म)	डिचि (हामी दुई)	डि (हामीहरू)
द्वितीय पुरुष	नाड (तिमी)	निडिज् (तिमी दुई)	निड् (तिमीहरू)
अन्य पुरुष निकटवर्ती	इ (यो)	इनिस् (यिनी दुई)	इलम् (यिनीहरू)
दूरवर्ती	उ (ऊ)	उनिस् (उनीहरू दुई)	उलम् (उनीहरू)
सुदूरवर्ती	द्यों (त्यो)	द्योंनिस् (तिनी दुई)	द्योंलम् (तिनीहरू)

(रेग्मी, सन् २०११ :५९)

प्रयोग

- क) प्रथम पुरुष एकवचन
डाइ आम् जेआलुड = मैले भात खाएँ ।
- ख) प्रथम पुरुष द्विवचन
डिचिकय् आम् जेआलाडचु = हामी दुईले भात खायौं ।
- ग) प्रथम पुरुष बहुवचन
डिकय् आम् जेआलुडी = हामीहरूले भात खायौं ।
- घ) द्वितीय पुरुष एकवचन
नाडि आम् जेतेआलुड = तिमिले भात खायौं ।
- ङ) द्वितीय पुरुष द्विवचन
निड्जीकय् आम् जेतेआलुड्जु = तिमि दुईले भात खायौं ।
- च) द्वितीय पुरुष बहुवचन
निड्लम् कय् आम् जेतेआलाडिउ = तिमिहरूले भात खायौं ।
- छ) अन्य पुरुष एकवचन (निकटवर्ती)
इकय् आम् जेआल् = यसले भात खायो/खाई ।
- ज) अन्य पुरुष एकवचन (दूरवर्ती)

उकय् आम् जेआल् = उसले भात खायो/खाई

भ) अन्य पुरुष एकवचन (सुदूरवर्ती)

द्व्योकय् आम् जे आल् = त्यसले भात खायो/खाइ

त्र) अन्य पुरुष द्विवचन (निकटवर्ती)

इनिस्कय् आम् जेआलाच = यिनीहरू (दुई) ले भात खाए ।

ट) अन्य पुरुष द्विवचन (दूरवर्ती)

उनिस्कय् आम् जेआलाच = उनीहरू (दुई) ले भात खाए ।

ठ) अन्य पुरुष द्विवचन (सुदूरवर्ती)

द्व्योनिस्कय् आम् जेआलाच = तिनीहरू (दुई) ले भात खाए ।

ड) अन्य पुरुष बहुवचन (निकटवर्ती)

इलम् कय् आम् जोआलाए = यिनीहरूले भात खाए ।

ढ) अन्य पुरुष बहुवचन (दूरवर्ती)

उलम् कय् आम् जेआलाए = उनीहरूले भात खाए ।

ण) अन्य पुरुष बहुवचन (सुदूरवर्ती)

द्व्योलम्कय् आम् जेआलाए = तिनीहरूले भात खाए (रेग्मी, सन् २०११ : ६०) ।

ख) बद्ध सर्वनाम

भुजेल भाषामा बद्ध सर्वनाम क्रियापदका प्रत्ययका रूपमा आएको पाइन्छ । बद्ध सर्वनामलाई भुजेल भाषाको व्याकरणमा छुट्टै चर्चा गरिएको पाइँदैन ।

अन्य सर्वनाम

अन्य सर्वनाममा दर्शक, प्रश्नवाचक, आत्मवाचक, पारस्परिक र सम्बन्ध वाचक सर्वनाम पर्दछन् ।

अ) दर्शक सर्वनाम

भुजेल भाषाका दर्शक सर्वनामलाई निकटवर्ती, दूरवर्ती र सुदूरवर्ती गरी तिन वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ । त्यस्तै गरी दर्शक सर्वनामलाई नामिक, स्थान, श्रोत, मात्रा, प्रकार, लक्ष्य, तरिका र समय जस्ता क्षेत्रका आधारमा पनि वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । भुजेलका दर्शक सर्वनामलाई निम्न तालिकामा देखाइएको छ ।

तालिका ७

भुजेल भाषाको दर्शक सर्वनाम

क्षेत्र	दर्शक सर्वनाम					
	निकटवर्ती		दूरवर्ती		सुदूरवर्ती	
	भुजेल	नेपाली	भुजेल	नेपाली	भुजेल	नेपाली
नामिक	इ	यो	उ	ऊ	द्यो	त्यो
स्थान	याङ्	यहाँ	वाङ्	वहाँ	द्याङ्	त्यहाँ
श्रोत	इल्याम्	योबाट	उल्याम्	ऊबाट	द्योल्याम्	त्योबाट
प्रकार	इवान्तो	यस्तो	उवान्तो	उस्तो	द्योवान्तो	त्यस्तो
लक्ष्य	इक्तिम्	यता	उकतिम्	उता	द्योकतिम्	त्यता
तरिका	इतति	यसरी	उतति	उसरी	द्योतति	त्यसरी
समय	इहै	अहिले	उहै	उहिले	द्योहै	त्यहिले

(रेग्मी, सन् २०११ : ६५)

(आ) प्रश्नवाचक सर्वनाम

भुजेल भाषामा दर्शक सर्वनामलाई जस्तै प्रश्नवाचक सर्वनामलाई नामिक स्थान, स्रोत, मात्रा, प्रकार, लक्ष्य, तरिका र समय जस्ता क्षेत्रका आधारमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । भुजेलका प्रश्नवाचक सर्वनामलाई तालिकामा दिइएको छ :

तालिका ८

भुजेल भाषाको प्रश्नवाचक सर्वनाम

प्रश्नवाचक सर्वनाम		
क्षेत्र	भुजेल	नेपाली
नामिक	दो/सु	को
स्थान	घाङ्	कहाँ
श्रोत	सुल्याम्	कोबाट
मात्रा	राचुक्	कति

प्रकार	दोवान्तो	कस्तो
लक्ष्य	गउकतिम्	कतातिर
तरिका	गतति	कसरी
समय	गलहै	कहिले

(रेग्मी, सन् २०११ : ६६)

(इ) आत्मवाचक सर्वनाम

भुजेलमा आत्मवाचक सर्वनाम एक स्वतन्त्र सर्वनामका रूपमा नभई एक बद्ध रूपमा आउँछ। 'ला' आत्मवाचक सर्वनाम जनाउने सर्वनाम हो। यो पुरुष वाचक सर्वनामको पछाडि लाग्छ, जस्तै:

डाकाय्ला = म आफैँ

डिकाय्ला = हामीहरू आफैँ (रेग्मी, सन् २०११ : ६६)।

(ई) पारस्परिक सर्वनाम

'काय' ले भुजेल भाषामा पारस्परिक सर्वनाम जनाउँछ। यो प्रत्यय क्रियापदको धातुमा गाँसिन्छ। तलका उदाहरण हेरौँ।

क) थितालम् मिन्काय्लाए = युवकहरू एक आपसमा लडे

ख) राम र गोपाल मिनकाय्लाच = राम र गोपाल एक आपसमा लडे।

ग) द्योनिस् क्रोम राख्काय्लाच = ती दुईले बिहे गरे (रेग्मी, सन् २०११ : ६७)।

उ) सम्बन्ध वाचक सर्वनाम

भुजेल भाषामा पुरुष वाचक सर्वनामका पछाडि 'कोय' लागी सम्बन्ध वाचक सर्वनाम बन्दछ।

नाड्कोय = तिम्रो

डाकोय = मेरो

उकोय = उसको

द्योकोय = त्यसको (रेग्मी, सन् २०११ : ६८)।

ग) विशेषण

निर्माणका दृष्टिकोणले भुजेलमा तिन प्रकारका विशेषण छन् एकरूपी व्युत्पन्न र आगन्तुक ।

एकरूपी विशेषण : भुजेलमा केही एकरूपी विशेषण पाइन्छन् । जस्तै:

वान् = तेस्रो

रन् = काँचो

आँओक = पोलेको

व्युत्पन्न विशेषण : भुजेल भाषामा दर्शक सर्वनाम, क्रिया र नाममा प्रत्यय लगाएर विशेषणको निर्माण गरिन्छ ।

अ) दर्शक सर्वनामबाट विशेषण

भुजेलमा तिन प्रकारका दर्शक सर्वनाम पाइन्छन् निकटवर्ती, दूरवर्ती र सुदूरवर्ती ।

तिनीहरूका पछाडि नामीकरण प्रत्यय 'ओ' लागेर विशेषण बन्दछ । जस्तै:

	सर्वनाम		व्युत्पादित रूप		
इ	निकटवर्ती	/इ-ओ/	[इतो]	=	यस्तै
ऊ	दूरवर्ती	/उ-ओ/	[नुतो]	=	उस्तै
द्वयो	सुदूरवर्ती	/द्वयो-ओ/	[दुतो]	=	त्यस्तै

(आ) क्रियापदबाट विशेषण

भुजेलमा विशेष गरी धातुको पछाडि नामीकरण प्रत्यय ओ लागेर पनि विशेषण बन्दछ ।

जस्तै:

धातु			व्युत्पादित रूप		
गाल्	कालो बनाउनु	/गाल्-ओ/	[गाल्टो]	=	कालो
फाम्	सेतो बनाउनु	/फाम्- ओ/	[फाम्तो]	=	सेतो
दुन्	मोटाउनु	/दुन्-ओ/	[दुन्तो]	=	मोटा

ग्रेन्	दुब्लाउनु	/ग्रेन्-ओ/	[ग्रेन्तो]	=	दुब्लो
मय्	छोटोउनु	/मय्-ओ/	[मय्तो]	=	छोटो
थाउ	लम्याउनु	/थाउ-ओ/	[याउतो]	=	अग्लो
त्युन्	छोटोउनु	/त्युन्-ओ/	[त्युन्तो]	=	छोटो
दुन्	ठुलो बनाउनु	/दुन्-ओ/	[दुन्तो]	=	ठुलो
न्युम्	स्वाद लिनु	/न्युम्-ओ/	[न्युम्तो]	=	स्वादिलो
छुड	गहिराउनु	/छुड-ओ/	[छुड्तो]	=	गहिरो
गोड	बङ्गाउनु	/गोड-ओ/	[गोड्तो]	=	बाङ्गिएको
पोर्	अल्फाउनु	/पोर् -	[पोरो]	=	अल्फिएको
		ओ/			
राम्	नुन थप्नु	/राम्-ओ/	[रामतो]	=	नुनिलो
डाव्	भुट्टनु	/डाव्-ओ/	[डावओ]	=	भुटेको
गे	हुनु	/गे -ओ/	[गेओ]	=	बनेको
आल्	जानु	/आल्-	[आलो]	=	गएको
		ओ/			
लोक्	उमाल्नु	/लोक्-	[लोक्तो]	=	उमालेको
		ओ/			
गम्	राख्नु	/गम्-ओ/	[गमो]	=	राखेको

भुजेलमा कतिपय धातुको पछाडि अर्को नामीकरण प्रत्यय 'मय्' लागेर पनि विशेषण बन्दछ । जस्तै:

धातु		व्युत्पादित रूप		
लु	सहवास गर्नु	/लु-मय्/	[लुमय्]	= अति लम्पट
सि	मर्नु	/सि-मय्/	[सिमय्]	= मर्ने

चोफ्	काट्नु	/चोफ-	[चोफ्मय]	= धारिलो
		मय्/		
जे	खा	/जे-मय्/	[जेमय]	= खाने
चो	जन्माउनु	/चो-मय्/	[चोमय]	= जन्माउने

भुजेलमा केही धातुमा पछाडि कुनै कामको पूर्णता जनाउने प्रत्यय 'लाक् र त्यसपछि, नामीकरण प्रत्यय 'मय्' लागेर पनि विशेषण बन्दछ, जस्तै:

धातु		व्युत्पादित रूप		
चोत्	च्यात्नु	/चोत्-लाक्-ओ/	[चोत्लाको]	= च्यातिएको
सोत्	सुक्नु	/सोत्-लाक्-ओ/	[सोत्लाको]	= सुकेको
न्यात्	भिज्नु	/न्यात्-लाक्-ओ/	[न्यात्लाको]	= भिजेको
खात्	मिल्नु	/खात्-लाक्-ओ/	[खात्लाको]	= मिलेको

इ) नामबाट विशेषण

भुजेलमा नामका पछाडि अवधि जनाउने प्रत्यय ति लागेर पनि विशेषण बन्दछ, जस्तै:

नाम		व्युत्पादित रूप		
य्याम्	घमण्डीपन	/य्याम्-ति/	[य्याम्ति]	= घमण्डी
रास्	लाज	/रास्-ति/	[रास्ति]	= लज्जित
लिख्	चाहना	/लिख्-ति/	[लिख्ति]	= चाहना

भुजेलमा केही विशेषण धातुको पछाडि पूर्ण पक्ष जनाउने प्रत्यय जे र त्यसपछि, नामीकरण प्रत्यय ओ लागेर पनि बन्दछन्, जस्तै:

नाम		व्युत्पादित रूप		
खुय्	चोर्नु	/खुय्-जे-ओ/	[खुय्जेओ]	= चोर

(ई) आगन्तुक

नेपाली भाषाबाट धेरै विशेषण जस्ताको तस्तै रूपमा भुजेलमा प्रयोगमा आएका छन् ।
नेपाली नामका पछाडि विशेषण वाचक प्रत्यय -वा लगाई रूपमा केही परिवर्तन भएर
पनि विशेषणका रूपमा प्रयोगमा छन् । जस्तै:

नाम	व्युत्पादित रूप
सुन	/सुन-वा/ [सुन्वा] = सुनौला
चाँदी	/चाँदी-वा/ [चादीवा] = चाँदीको
तामा	/तामा-वा/ [तामावा] = तामाको
फलाम	/फलाम-वा/ [फलाम्वा] = फलामे

(रेग्मी, सन् २०११ : ७०)

घ) क्रिया

भुजेल व्याकरणमा क्रियाको व्यापक चर्चा नगरिए तापनि क्रिया वर्गीकरणका
मापदण्डको आधारमा क्रियापदले देखाउने पक्षलाई निम्न अनुसार वर्गीकरण गरिएको
पाइन्छ ।

अ) अवस्था : यस वर्गीकरणमा निम्न क्रियापद पर्दछन् ।

लडिजक्ति = दुखी हुनु	पत्याट्मय् = विश्वास गर्नु
लुङ्द्युम्ति = खुसी हुनु	चितिमय् = जान्नु
रिस्चिङ्ति = रिसाउनु	मु = हुनु
थाक्ति = गरम हुनु	ब्राबमय् = अग्लो
चाहमय् = चाहना गर्नु	दुबमय् = रातो हुनु

आ) उपलब्धि : यस वर्गीकरणमा निम्न क्रिया पर्दछन् ।

द्युर्मय् = थुक्नु	ज्योस्मय् = उफ्रनु
स्युप्मय् = खोक्नु	दाँखमय् = पिट्नु
आम्मय् = हान्नु	पाखमय् = थप्पड मार्नु

त्युक्मय् = लात हान्तु

म्लिक्मय् = चम्कनु

इ) कार्यसम्पन्नता : यस वर्गीकरणमा निम्न क्रियापद पर्दछन् ।

दाख्मय् = पुग्नु

चेवमय् = प्राप्त गर्नु

वाडमय् = आउनु

ल्यङ्खमय् = खस्नु

न्याक्मय् = छोड्नु

सिमय् = मर्नु

आल्मय् = जानु

चोमय् = जन्मनु

दयुम्मय् = काम सक्नु

च्युङ्मय् = बस्नु

ई) क्रियाकलाप : यस वर्गीकरणमा निम्न क्रियापद पर्दछन् ।

क्लेख्मय् = भाँच्नु

छोमय् = हिँड्नु

कोर्मय् = बङ्गाउनु

राख्मय् = काम गर्नु

चमय् = भन्दाड चढ्नु

स्याख्मय् = नाच्नु

(रेग्मी, सन् २०११ : ८७)

ड) क्रिया विशेषण

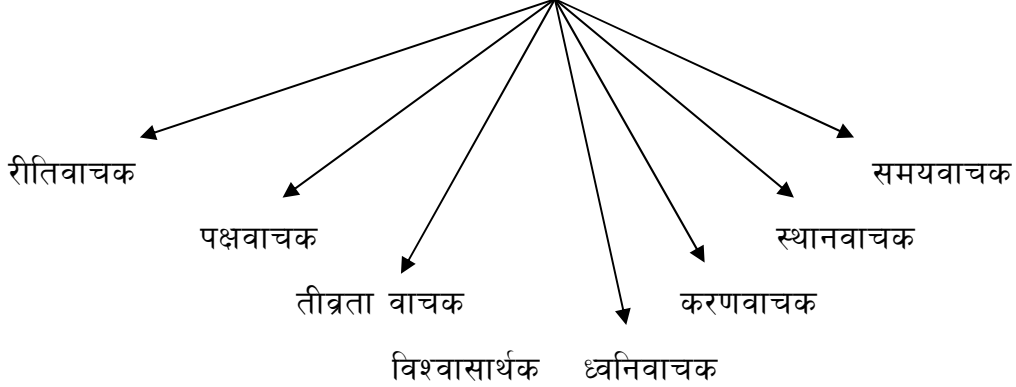
भुजेलमा नाम, सर्वनाम, क्रिया जस्तै क्रिया विशेषणको पनि एक महत्त्वपूर्ण स्थान छ । यसको मुख्य काम क्रियाबाट व्यक्त हुने अवस्था वा घटनाको गुण जाहेर गर्नु हो । भुजेल भाषामा क्रिया विशेषणलाई बनोट र अर्थका आधारमा वर्गीकरण गरी चर्चा गरिएको छ ।

च) अर्थगत वर्गीकरण

क्रिया विशेषणलाई अर्थगत आधारमा रीतिवाचक, समयवाचक, पक्षवाचक, स्थानवाचक, विश्वासार्थक, तीव्रतावाचक, ध्वनिवाचक, करणवाचक जस्ता समूहमा वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । तिनीहरूलाई तलको रेखाचित्रद्वारा प्रस्तुत गरिन्छ :

रेखा चित्र १

भुजेल भाषामा अर्थगत आधारमा क्रिया विशेषण

(रेग्मी, सन् २०११ : ११७)

क) रीतिवाचक क्रिया विशेषण

रीतिवाचक क्रियाविशेषणको निर्माण तिन प्रकारले हुन्छ ।

१. दर्शकवाचक सर्वनाम (निकटवर्ती, दूरवर्ती, सुदूरवर्ती) मा तति प्रत्यय लागेर बन्ने क्रिया विशेषण यस प्रकार छन् ।

इ + तति = इतति (यसरी)

उ + तति = उतति (उसरी)

द्यो + तति = द्योतति (त्यसरी)

२. क्रियापदमा -ति प्रत्यय लागेर बन्ने क्रिया विशेषण यस प्रकार छन् :

फु + ति = फुति (भुटी)

नुस् + ति = नुसति (घचेडी)

खाउ + ति = खाउति (खेल्दै)

३. क्रियापदमा -बेत् र थै प्रत्यय लागेर पनि रीतिवाचक क्रिया विशेषण बन्दछ ।

हउ क्राप्त् षुइकत् आलाल् = बत्रहिनी रोएर जङ्गलतिर गई ।

हउ क्राथै फुइकत् आलाल् = बहिनी रुँदै जङ्गलतिर गई ।

ख) पक्षवाचक क्रिया विशेषण

पक्ष वाचक क्रिया विशेषण नेपालीबाट आएका छन् । जस्तै: सधैं, फेरि आदि । तयसै गरी भुजेलमा -थै प्रत्यय लागेका कही क्रियाशील क्रियापदले पनि निरन्तरता जनाउँछन् । जस्तै:

दयोइ वाङ्थै डाकाय् दौखालाङ् = त्यसले सधैं मलाई पिट्छ ।

ग) समयवाचक क्रिया विशेषण

समयवाचक क्रिया विशेषण स्वतन्त्र शब्दको रूपमा देखिन्छन् ।

अनम्	= अस्ति	नेक्	= यो वर्ष
तेन्	= आज	ते	= गत वर्ष
स्याङ्	= भोलि	न्याम्पुक्	= परार साल
क्याम्सा	= पर्सी	चित्पुक	= अर्को साल
पुस्	= निकोपर्सी	एहे	= अहिले
अनापुस्	= कानेपर्सी	एहेला	= हालसालै
न्हि	= दिन	राम्	= बेलुका
याख्ला	= विहान	याख्दिङ	= रात

घ) स्थानवाचक क्रिया विशेषण

स्थानवाचक क्रिया विशेषणको निर्माण दर्शक सर्वनाममा हाङ्प्रत्यय लागेर हुन्छ ।

इ-हाङ	[याङ]	= यहाँ
उ-हाङ	[वङ]	= उहाँ
दयो-हाङ	[द्याङ]	= त्यहाँ
इ-हाङ-लय	[याङलय]	= यहाँ नै
उ-हाङ-लय	[वाङलय]	= उहाँ नै
दयो -हाङ-लय	[द्याङलय]	= त्यहाँ नै

ड) करणवाचक क्रिया विशेषण

करणवाचक क्रिया विशेषणको निर्माण नामका पछाडि करण विभक्ति इ वा कय् प्रत्यय लागेर हुन्छ ।

दयोइ दाब्याइ जाय्काय् साताल = त्यसले खुकुरीले बाघलाई मायो ।

च) विश्वासार्थक क्रिया विशेषण

विश्वासार्थक क्रिया विशेषणको निर्माण क्रियाका पछाडि - चे प्रत्यय हुन्छ ।

डाइ नाइकाय् बैचेनुड = मैले निश्चय नै तिमीलाई दिन्छु ।

छ) ध्वनिवाचक क्रिया विशेषण

ध्वनिवाचक क्रियाविशेषणको निर्माण नाम वा क्रियाबाट हुन्छ ।

गुनिगुनि = विस्तारै

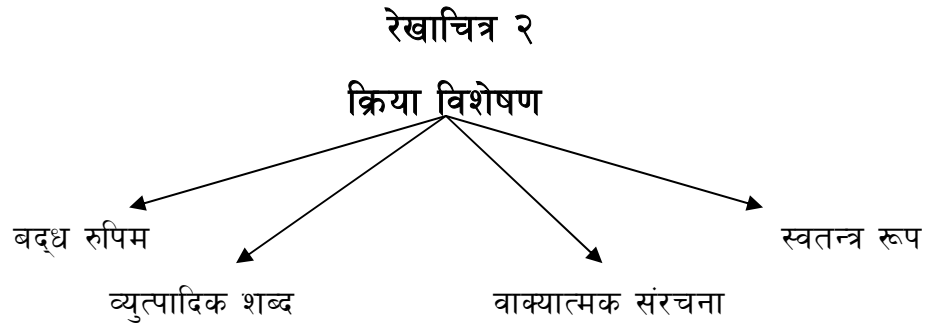
खुत्रुक्खुत्रुक् = सानो आवाजमा

भवाम्म = एककासी

चट्ट = छिनेको आवाज

अ) बनोटका आधारमा क्रिया विशेषणको वर्गीकरण

बनोटका आधारमा भुजेलमा चार प्रकारका क्रिया विशेषण पाइन्छन् । तिनीहरूलाई तलको रेखा चित्रद्वारा प्रस्तुत गरिन्छ ।

क) बद्ध रुपिम

निश्चितता बुझाउने क्रिया विशेषणको निर्माण क्रियाका पछाडि -चे प्रत्यय लागेर हुने हुनाले त्यस्तो क्रिया विशेषण बद्ध रुपिमका रूपमा रहन्छ ।

डाइ पास राख्चेनुड = मैले निश्चय नै पास गर्छु ।

ख) स्वतन्त्र रूप

भुजेलमा धेरै क्रिया विशेषण स्वतन्त्र शब्दका रूपमा आउँछन् ।

नेक् = यस साल

ते = पोहोर साल

नातो = धेरै

अनम् = पर्सी

यो = हिजो

तेन् = आज

राम् =साँभ

ग) व्युत्पादिक शब्द

भुजेलमा धेरै क्रिया विशेषण व्युत्पन्न शब्दका रूपमा आउँछन् । जस्तै:

इ-हाड = यहाँ

उ-हाड = उहाँ

द्वो-हाड = त्यहाँ

किम्-हाड = घरमा, आदि ।

घ) वाक्यात्मक संरचना

क्रियापदमा -बेत् र -थै प्रत्यय लागेर बन्ने क्रिया विशेषण वाक्यात्मक संरचनाका रूपमा देखिन्छन् ।

हउ क्राथ्यै इस्कल्कत् आलाल् = बहिनी रुँदै स्कुलतिर गई ।

च) नामयोगी

भुजेल व्याकरणमा नामयोगीको खासै चर्चा गरिएको पाइँदैन । तैपनि केही नामयोगीलाई निम्नानुसार दिएको पाइन्छ ।

कामो (तल)

द्वो किम् कामो मुना = तयो घर तल छ ।

त्याओ (माथि)

राम किम् त्याओ मुना = राम घरमाथि छ ।

ब्रिड (नजिक)

राम किम् ब्रिड मुना = राम घर नजिक छ ।

नुछ (पारी)

राम खोदा नुछ मुना = राम खोला पारी छ (रेग्मी, सन् २०११ : ५४) ।

छ) संयोजक

भुजेल व्याकरणमा संयोजकको चर्चा गरिएको पाइँदैन ।

ज) विस्मयादिबोधक

भुजेल भाषाको व्याकरणमा विस्मयादिबोधकको बारेमा चर्चा गरिएको पाइँदैन ।

झ) निपात

भुजेल व्याकरणमा निपात सम्बन्धी कुनै कुरा उल्लेख गरिएको पाइँदैन ।

४.३ भुजेल भाषाका व्याकरणात्मक कोटिहरू (लिङ्ग, वचन, पुरुष, काल)

क) लिङ्ग

भुजेलमा लिङ्ग व्याकरणात्मक कोटिको रूपमा छैन । लिङ्गको आधारमा उद्देश्य र क्रियापदको विचमा सङ्गति हुँदैन । न त विशेषण र नामको विचमा नै सङ्गति देखिन्छ । तैपनि भुजेल भाषामा भाले र पोथी बुझाउने केही शब्दहरू पाइन्छन् । जस्तै:

आपा	=	वाबु	आमा	=	आमा
आपालोम्	=	लोगनेमान्छे	आमालोम	=	स्वास्तीमान्छे
दाजु	=	दाइ	अन्या	=	दिदी
पुलोम्	=	नाति	मोम्	=	नातिनी
तो	=	वाजे	आइ	=	वजै
गोयचो	=	लोगने	मोम्चो	=	स्वास्ती
चो	=	छोरा	मोम्चोचो	=	छोरी

भुजेलमा 'हउ' भन्ने शब्दले भाइ र बहिनी दुवैलाई जनाउँछ (रेग्मी, सन् २०११ : ३५) ।

ख) वचन

भुजेल भाषामा वचन नामको व्याकरणिक कोटि हो । भुजेलमा तिन प्रकारका वचन पाइन्छन्, एकवचन, द्विवचन र बहुवचन । एकवचन अचिन्तित हुन्छ भने द्विवचन र बहुवचनका लागि छुट्टाछुट्टै परसर्गहरू छन् ।

द्विवचन (रूप: (निस))

थितिनिस् (दुईवटी केटीहरू)

क्युनिस् (दुईवटा कुकुरहरू)

योतनिस् (दुईवटा बन्चराहरू)

भुजेलमा क्रियापद र उद्देश्यको वचनसँग मेल हुन्छ । क्रियापदमा द्विवचन बोधक चिन्ह -च् गाँसिन आउँछ ।

थितिनिस्कोच भेत् गोआलच (दुईवटी केटीहरूले एक आपसमा भेट गरे)

क्युनिस्कय रामकाय् जयकालाच (दुईवटा कुकुरले रामलाई टोके)

बहुवचन

भुजेलमा बहुवचन बोधक दुईवटा रूप छन् :

लम् र मय् / तुलनात्मक रूपमा लम् बढी प्रयोग हुन्छ ।

थितिलम् (केटीहरू)

क्युल्म (कुकुरहरू)

योत्लम् (बन्चराहरू)

भुजेलमा उद्देश्यको वचनसँग क्रियापदको मेल हुने भएकाले क्रियापदमा बहुवचन चिन्ह 'नि' गाँसिन आउँछ । थितिलम् कोय् भेत् गोआलानि (केटीहरूले एक आपसमा भेट गरे)

विशेष आदर वा नम्रता देखाई बोलाउनु पर्ने नामलाई बहुवचन बनाउँदा -मय् लगाइन्छ ।

गामिमय् (गाउँलेहरू)

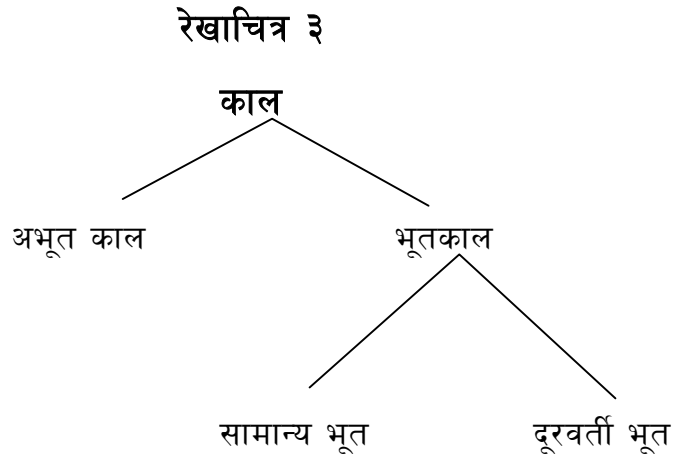
दाजुमय् (दाइहरू) (रेग्मी, सन् २०११, ३६) ।

ग) पुरुष

भुजेल व्याकरणमा पुरुषको छुट्टै चर्चा गरिएको पाइँदैन ।

घ) काल

भुजेलमा काल दुई प्रकारका छन् : अभूतकाल र भूतकाल । भूतकाल दुई प्रकारको छ, हालसालैको र धेरै समय अगाडिको । हालसालैको भूतलाई सामान्य भूत र धेरै अगाडिकोलाई दूरवर्ती भूतका रूपमा वर्णन गरिएको छ । भुजेलका काल र तिनका कोटिलाई तलको रेखाचित्रमा देखाइएको छ :

अ) अभूत काल

सामान्यतः अभूतकालको चिन्ह -न हो । तर यो शब्दका अन्त्यमा वा व्यञ्जनबाट सुरु हुने प्रत्ययका अगाडि आउँदा -ना भएर आउँछ । यो प्रत्यय क्रियामा पुरुष, वचन र अर्थतात्त्विक भूमिका जनाउने अरू प्रत्ययका साथमा आउँछ । भुजेलमा अभूतकालका दुईवटा कार्य छन् :

१. वक्ता बोलेको समयमा नै रहेको अवस्था वा घटेको घटनालाई जनाउँदा अभूतकालको प्रयोग गरिन्छ । जस्तै:

डाइ आम् जेतिमुनाड = म भात खाइरहेको छु ।

द्योंइ आम् जेतिमुना = ऊ भात खाइरहेको छ ।

नाडइ आम् जेतिमुनाड = तिमि भात खाइरहेका छौ ।

२. वक्ता बोलेको समयभन्दा पछाडि रहेको अवस्था वा घट्ने घटनालाई व्यक्त गर्दा अभूतकालको प्रयोग गरिन्छ । जस्तै:

डा तेन् किम् आल्नाड = म आज घर जान्छु ।

डाइ स्याड आम् जेनुड = म भोलि भात खान्छु ।

द्योंइ स्याड आम् जेना = उसले भोलि भात खानेछ ।

नाइइ आम जेतेनुड = तिमिले भात खानेछौं ।

आ) भूतकाल

वक्ता बोलेको समयभन्दा अगाडिको अवस्था वा घटेको घटनालाई जनाउँदा भूतकालको प्रयोग गरिन्छ । भूतकाल दुई प्रकारका छन् :

१. सामान्य भूतकाल

सामान्य भूतकालको चिन्ह -आल् हो । यो प्रत्यय अभूतकाल जस्तै क्रियामा पुरुष, वचन र अर्थतात्त्विक भूमिका जनाउने अरू प्रत्ययका साथमा आउँछ । सामान्य भूतकालले वक्ता बोलेको समयभन्दा केही समय अगाडिको अवस्था वा घटेको घटनालाई जनाउँछ । जस्तै:

डा किम् आलालाड = म घर गएँ ।

डाइ आम जेआलुड = मैले भात खाएँ ।

नाइइ आम जेते आलुड = तिमिले भात खायौ ।

२. दूरवर्ती भूतकाल

दूरवर्ती भूतकालको चिन्ह -त हो । यो पनि अरू प्रत्ययका साथमा आउँछ । दूरवर्ती भूतकालको प्रयोग तलका अवस्थामा हुन्छ ।

) धेरै समय अगाडि घटेको घटना वा रहेको अवस्था

) वक्ताले घटना वा अवस्थाको बारेमा आफैले नदेखि अरूबाट सुनेको वा अनुमान गरेको

) कथापाठ वाचन गर्दा । जस्तै:

डा किम् आल्ताड = धेरै समय पहिले म घर गएको थिए ।

डाइ आम् जेतुड = धेरै समय पहिले मैले भात खाएको थिएँ ।

नाइइ आम जेतेतुड = धेरै समय पहिले तिमिले भात खाएका थियौ

(रेग्मी, सन् २०११ : ८१) ।

यसरी मगर भाषा र भुजेल भाषाको व्याकरणात्मक कोटि अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष र कालको अध्ययन गर्दा भुजेल भाषाको व्याकरणमा पुरुषको छुट्टै चर्चा पाइँदैन । त्यसैले यस शोधमा भुजेल भाषाको व्याकरणात्मक कोटि अन्तर्गतको पुरुषको चर्चा गरिएको छैन ।

४.४ भुजेल र नेपाली भाषा व्याकरणअन्तर्गत शब्द वर्गको तुलनात्मक विश्लेषण

नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको व्याकरणको अध्ययनमा आधारित रहेर भुजेल भाषाका शब्द वर्गको तुलनात्मक विश्लेषण निम्नानुसार गरिएको छ :

क) नाम

नेपाली भाषा व्याकरणमा नामलाई पाँच भागमा व्याख्या गरिएको छ भने भुजेल भाषाको व्याकरणमा नामको छुट्टै चर्चा गरिएको पाइँदैन । तै पनि भुजेल भाषामा केही नाम पदहरू रहेको पाइन्छ । भुजेल भाषाका केही नाम पदहरू निम्न छन् :

तालिका १३

भुजेल भाषाका केही नाम पदहरू

	नेपाली भाषा	भुजेल भाषा
	आमा	आमा
	बुबा	आपा
	घर	किम्
	भात	आम्
	दिदी	आत्या
	भाइ	हउ
	कुकुर	कुय
	नुन	छे
	आँखा	मुइक्

	आगो	म्हे
	पानी	ति
	मुख	काम्
	तरकारी	क्यान्
	रोटी	बेसकाम्

भुजेल भाषाका केही नाम शब्दहरूको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा आगोलाई 'म्हे' रोटिलाई दुवै भाषामा बेसकाम् र नुनलाई 'छे' भनेको पाइन्छ । यसरी अध्ययन गर्दा नेपाली र भुजेल भाषाका केही नाम शब्दमा समानता रहेको पाइन्छ ।

ख) सर्वनाम

भुजेल भाषाको व्याकरणमा सर्वनामलाई पुरुष वाचक सर्वनाम र अन्य सर्वनाम गरी दुई वर्गमा विभाजन गरी व्याख्या विश्लेषण गरिएको छ । भुजेल भाषाका केही सर्वनामहरू निम्नानुसार रहेका छन् :

तालिका १४

भुजेल भाषाका केही सर्वनामहरू

	नेपाली भाषा	भुजेल भाषा
	म	डा
	तँ/तिमी	नाङ्
	तिमीहरू	निङ्
	यो	इ
	यिनीहरू	इलम्
	त्यो	दयो
	ऊ	उ
	उनीहरू	उलम्

भुजेल भाषामा 'म' शब्दलाई 'डा' र तँ/तिमी शब्दलाई 'नाङ्' प्रयोग गरेको पाइन्छ ।

ग) विशेषण

भुजेल भाषाको व्याकरणमा विशेषणको महत्त्वपूर्ण स्थान रहेको पाइन्छ ।

तालिका १५

भुजेल भाषाका केही विशेषण शब्दहरू

	नेपाली भाषा	भुजेल भाषा
	तर्सो	वान्
	काँचो	रन्
	कालो	गाल्तो
	सेतो	फाम्तो
	मोटो	दुन्तो
	दुब्लो	ग्रेन्तो
	नुनिलो	राम्तो

भुजेल भाषाको विशेषणलाई तुलनात्मक अध्ययन गर्दा विशेषण शब्दहरूमा असमानता रहेका पाइन्छ ।

घ) क्रिया

भुजेल भाषाको व्याकरणका आधारमा केही क्रियापदहरू यस प्रकार छन् :

भुजेल भाषाका क्रियापदहरू

	नेपाली भाषा	भुजेल भाषा
	बस्नु	च्युङ्मय
	जानु	आल्मय्
	खानु	जेमय्
	मर्नु	सिमय्
	नाँच्नु	स्याख्मय्
	उभिनु	चिङ्मय्

माथिका म र भुजेल भाषाको क्रियापदको अध्ययनबाट भुजेल भाषाको क्रियापदहरू रहेको पाइन्छ । भुजेल भाषाको व्याकरणमा क्रियाको छुट्टै चर्चा गरिएको छैन ।

ड) क्रिया विशेषण

नेपाली भाषाको व्याकरणमा क्रिया विशेषणलाई अर्थका आधारमा काल वाचक, स्थानवाचक, परिमाण वाचक, रीतिवाचक, परिणाम वाचक, आवृत्तिवाचक र जोड वाचक, गरी सात भागमा वर्गीकरण गरेर चर्चा गरिएको छ, भने भुजेल भाषाको व्याकरणमा क्रिया विशेषणलाई अर्थगत आधारमा रीतिवाचक, समय वाचक, पक्ष वाचक, स्थानवाचक, विश्वासार्थक, तीव्रता वाचक, ध्वनिवाचक र करणवाचक समूहमा वर्गीकरण गरी चर्चा गरिएको छ । नेपाली भाषा र भुजेल भाषाका केही क्रिया विशेषणहरू यस प्रकार छन् :

तालिका १७

भुजेल भाषाका केही क्रिया विशेषणहरू

	नेपाली भाषा	भुजेल भाषा
	अस्ति	अनम्
	आज	तेन्
	भोलि	स्याड
	पर्सी	क्याम्स्
	बिहान	याख्ला
	अहिले	एहै
	यहाँ	इहाड
	उहाँ	उहाड्
	त्यहाँ	द्योंहाड्
	यसरी	इतति
	उसरी	उतति
	त्यसरी	द्योंतति

च) नामयोगी

नेपाली भाषाको व्याकरणमा नामयोगीको चर्चा गरिएको भए तापनि भुजेलको व्याकरणमा नामयोगीको खासै चर्चा गरिएको छैन । भुजेल र नेपाली भाषाको व्याकरणमा प्राप्त केही नामयोगीहरू यस प्रकार छन् :

तालिका १८

भुजेल भाषाका केही नामयोगीहरू

	नेपाली भाषा	भुजेल भाषा
	तल	कामो
	माथि	त्याओ
	पारि	नुछ
	वारि	इछ

छ) संयोजक

नेपाली भाषाको व्याकरणमा संयोजकलाई विभिन्न आधारमा सापेक्ष र निरपेक्ष गरी दुई भागमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । साथै अन्य संयोजकको पनि चर्चा गरिएको छ तर भुजेल भाषाको व्याकरणमा संयोजकको कुनै पनि चर्चा रहेको पाइदैन ।

तालिका १९

मगर भाषाका केही संयोजकहरू

	नेपाली भाषा	भुजेल भाषा
	र	-
	पनि	-
	पनि	-
	किनभने	-
	त्यसकारण	-
	यसकारण	-
	यसो हुँदा	-
	त्यसो हुँदा	-
	जसले गर्दा	-

ज) विस्मयादिबोधक

नेपाली भाषा व्याकरणमा विस्मयादिबोधकको प्रयोग रहेको पाइन्छ तर भुजेल भाषाको व्याकरणमा विस्मयादिबोधकको चर्चा गरिएको पाइँदैन ।

झ) निपात

नेपाली भाषाको व्याकरणमा निपातको चर्चा गरिएको पाइन्छ तर भुजेल भाषाको व्याकरणमा निपातको उल्लेख गरिएको पाइँदैन ।

तालिका २०

भुजेल भाषाका केही निपातहरू

	नेपाली भाषा	भुजेल भाषा
	नै	-
	त	-
	मात्र	-
	पनि	-
	अरे	-
	हगि	-
	मात्र	-

४.५ नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको व्याकरणात्मक कोटिको तुलनात्मक विश्लेषण

नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको व्याकरणको अध्ययनमा आधारित रहेर नेपाली र भुजेल भाषाको व्याकरणिक कोटि अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष र कालको तुलनात्मक विश्लेषण निम्नानुसार गरिएको छ :

क) लिङ्ग

नेपाली भाषा व्याकरणमा प्राकृतिक लिङ्गको आधारमा सजीव नामलाई पुलिङ्ग वा स्त्रीलिङ्गको रूपमा उल्लेख गरिएको पाइन्छ भने भुजेल भाषामा लिङ्ग व्याकरणिक कोटिको रूपमा रहेको पाइँदैन । केही भाले र पोथी बुझाउने शब्दहरू पाइन्छन् ।

तालिका २१

नेपाली र भुजेल भाषाका केही लिङ्ग बुझाउने शब्दहरू

	नेपाली भाषा	भुजेल भाषा
	बाबु	आपा
	आमा	आमा
	दाइ	दाजु
	दिदी	आन्या
	भाइ	हउ
	बहिनी	हउ

ख) वचन

नाम, सर्वनाम र विशेषणसँग बहुवचनीय प्रत्यय (को) (हरू) जोडेर बहुवचन बनाइएको पाइन्छ । जस्तै:

एकवचन

जजा (बालक)

भरमी (मान्छे)

रा (बाखा)

नाङ् (तिमी)

बोच (सेतो)

बहुवचन

जजाको (बालकहरू)

भरमीको (मान्छेहरू)

राहाको (बाखाहरू)

नाहाको (तिमीहरू)

बोचको (सेतोहरू)

भुजेल भाषामा वचन नामको व्याकरणिक कोटिका रूपमा पाइन्छ । भुजेलमा तिन प्रकारका वचन रहेको पाइन्छ । एकवचन, द्विवचन र बहुवचन । एकवचन अचिन्हित हुन्छ भने द्विवचन र बहुवचनका लागि छुट्टाछुट्टै परसर्ग रहेका छन् । जस्तै:

एकवचन

थितिनिस् (दुईवटी केटीहरू)

क्युनिस् (दुईवटा कुकुरहरू)

योत्निस् (दुईवटा बन्चराहरू)

बहुवचन

थितिलम् (केटीहरू)

क्युलम् (कुकुरहरू)

योत्लम् (बन्चराहरू)

ग) पुरुष

नेपाली भाषा व्याकरणमा जस्तो पुरुषलाई उत्तम पुरुष, मध्यम पुरुष र अन्य पुरुषमा विभाजन गरी चर्चा गरिएको पाइन्छ तर भुजेल व्याकरणमा पुरुषको चर्चा गरिएको छैन ।

घ) काल

नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको व्याकरणमा भूतकाल र अभूतकाल गरी दुई प्रकारका रहेका छन् । भूतकाल र अभूतकाल जनाउने केही क्रियापदहरू यस प्रकार छन् :

भुजेल भाषामा अभूतकालका केही वाक्यहरू

डाइ आम् जेतिमुनाड = म भात खाइरहेको छु ।

नाडइ आम जेतिमुनाड = तिमी भात खाइरहेका छौ

भुजेल भाषामा भूतकालका केही वाक्यहरू

डा किम् आलालाड् = म घर गएँ ।

डाइ आम् जेआलुड = मैले भात खाएँ ।

नाडइ आम् जेतेआलुड = तिमीले भात खायो ।

यसरी नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको व्याकरणको तुलनात्मक अध्ययन गर्दा भुजेल भाषाको शब्दवर्ग अन्तर्गत संयोजक विस्मयादिबोधक, निपात र व्याकरणात्मक कोटि अन्तर्गत पुरुषको चर्चा गरिएको छैन किनभने यी कोटिहरूको भुजेल भाषाको व्याकरणको पुस्तकमा चर्चा गरिएको पाइँदैन ।

अध्याय पाँच

सारांश, निष्कर्ष र उपयोगिता

५.१ सारांश

नेपाल बहुजाति र बहुभाषिक राष्ट्र हो । यहाँ विभिन्न भाषा बोल्ने मानिसहरू बसोबास गर्छन् । नेपालको भाषिक परिस्थिति विविधतामा आधारित छ । २०६८ सालको राष्ट्रिय जनगणना अनुसार नेपालमा चार भाषा परिवारका १२३ भाषाहरू बोलिन्छन् । नेपालमा धेरै भाषाहरू लोपोन्मुख अवस्थामा छन् । यी भाषाहरू संरक्षण गरिनु आवश्यक छ ।

प्रस्तुत अध्ययन नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको तुलनात्मक अध्ययनमा आधारित रहेको छ । नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको व्याकरणिक अध्ययनसँग सम्बन्धित छ । भुजेल भाषामा लेखिएका शब्दकोश, व्याकरण र अन्य पुस्तकको अध्ययनबाट आएको नतिजालाई छलफल गरी निष्कर्ष निकालिएको छ । प्रस्तुत शोधपत्र तयार गर्नका लागि विभिन्न प्रकाशित कृतिहरूको पूर्वाध्ययन गरी समीक्षा समेत गरिएको छ । नेपाली र भुजेल भाषा सम्बन्धी प्रकाशित कृतिहरूलाई पूर्वाध्ययनका सामग्रीका रूपमा लिइएको छ ।

भुजेल भाषाको मातृभाषा वक्ताको सङ्ख्यात्मक विकासको तुलनात्मक अध्ययन तालिका बनाई छलफल गरिएको छ । नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको शब्दवर्ग अन्तर्गत नाम, सर्वनाम, विशेषण, क्रिया, क्रिया विशेषण, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपातको अध्ययन गरिएको छ । त्यस्तै व्याकरणिक कोटि अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष र कालको अध्ययन गरिएको छ । भुजेल भाषाको शब्दवर्ग र व्याकरणिक कोटिलाई तुलनात्मक विश्लेषण गरी निष्कर्ष निकालिएको छ ।

५.२. निष्कर्ष

नेपाली व्याकरण र भुजेल भाषाको व्याकरणको पुस्तक सङ्कलन गरी नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको शब्द वर्गको तुलनात्मक अध्ययन गरिएको छ । शब्दवर्ग अन्तर्गत नाम, सर्वनाम, क्रिया, विशेषण, क्रिया विशेषण, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपातको अध्ययन गरिएको छ । नेपाली भाषाको व्याकरणमा नामलाई विभिन्न नाममा वर्गीकरण गरिएको छ । तर भुजेल भाषाको व्याकरणमा नामको छुट्टै चर्चा नगरी केही

नामपदहरूको मात्र उल्लेख रहेको पाइन्छ । नेपाली भाषामा पुरुष वाचक, दर्शक वाचक, प्रश्न वाचक र निज वाचक गरी चार प्रकारका सर्वनामको चर्चा गरिएको छ भने भुजेल भाषामा पुरुष वाचक सर्वनाम, अन्तर्गत मुक्त सर्वनाम र बद्ध सर्वनाम, अन्य सर्वनाम अन्तर्गत दर्शक सर्वनाम, प्रश्नवाचक सर्वनाम, आत्मवाचक सर्वनाम, पारस्परिक सर्वनाम र सम्बन्ध वाचक सर्वनामको चर्चा गरिएको छ । नेपाली भाषामा विशेषणलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गरी अध्ययन गरिएको छ भने भुजेलको विशेषणलाई एक रूपी, व्युत्पन्न र आगन्तुक विशेषणमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । त्यस्तै नेपाली भाषाको व्याकरणमा क्रिया, क्रिया विशेषण, नामयोगी, संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपातको विश्लेषण र प्रयोग गरिएको पाइन्छ भने भुजेल भाषाको व्याकरणमा क्रिया, क्रिया विशेषण र नामयोगीको व्याख्या विश्लेषण र प्रयोग भए तापनि संयोजक, विस्मयादिबोधक र निपातको चर्चा गरिएको छैन ।

यसरी प्रस्तुत शोधमा नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको व्याकरणको अध्ययन गर्दा शब्दवर्गगत आधारमा भुजेल भाषाको व्याकरणको तुलनामा नेपाली भाषाको शब्द वर्गको अध्ययनको क्षेत्र बढी रहेको पाइन्छ ।

यसैगरी प्रस्तुत शोधमा नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको व्याकरणको पुस्तकका आधारमा व्याकरणात्मक कोटिको अध्ययन गरिएको छ । व्याकरणात्मक कोटि अन्तर्गत लिङ्ग, वचन, पुरुष र कालको मात्र अध्ययन गरिएको छ । प्राकृतिक लिङ्गको आधारमा सजीव नामलाई स्त्रिलिङ्ग वा पुलिङ्गको रूपमा बदली उल्लेख गरिएको छ । भुजेलमा भुजेल पनि लिङ्ग व्याकरणिक कोटिको रूपमा छैन । भुजेल भाषामा लिङ्गका रूपमा भाले र पोथी बुझाउने केही शब्दहरू रहेको पाइन्छ । भुजेलमा तिन प्रकारका वचन रहेका पाइन्छन् : एकवचन, द्विवचन र बहुवचन । एकवचन अचिन्हित हुन्छ भने नामसँग (निस्) र क्रियासँग (च) प्रत्यय लागेर द्विवचन बन्दछ ।

नेपाली भाषामा पुरुषलाई उत्तम पुरुष, मध्यम पुरुष र अन्य पुरुषका रूपमा चर्चा गरिएको छ तर भुजेलको व्याकरणमा पुरुषको छुट्टै चर्चा गरिएको छैन । नेपालीमा जस्तै भुजेल भुजेल व्याकरणमा भूत काललाई सामान्य भूत र दूरवर्ती भूतका रूपमा चर्चा गरिएको छ ।

भुजेल भाषा पनि एउटा लोपोन्मुख भाषा हो । भुजेल भाषाको मूल थलो तनहुँ हो । बसाइसराइको कारणले आजभोली यो जाती चितवन, नवलपरासी, गोर्खा, र सिन्धुली जिल्लाका केही गाउँहरूमा बस्ने गरेको पाइन्छ ।

भुजेलभाषा अलिखित भाषा हो । स्थलगत अध्ययनबाट प्राप्त तथ्याङ्कका आधारमा दानराज रेग्मीद्वारा तयार पारिएको भुषेल भाषाको व्याकरण भुजेल भाषाको विकासमा अतुलनीय प्राप्ति भएसरह अन्य भाषा वैज्ञानिक तथा खोजकर्ताद्वारा पनि यस वारेमा खोज अनुसन्धान हुनु जरुरी छ । खास गरेर शब्दवर्ग अन्तर्गत अव्यय वर्ग तथा कोटिकर पक्षमा विशेष खोज हुनु अनिवार्य देखिन्छ ।

५.३ उपयोगिता

प्रस्तुत शोधपत्र निम्न आधारमा उपयोगी छ :

५.३.१ नीति निर्माण स्तरमा

- । यस अध्ययनले देशको शिक्षा नीतिमा समय, सन्दर्भ अनुसार मातृभाषिक पाठ्यक्रम निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- । यस अध्ययनले मातृभाषी पाठ्यक्रममा व्याकरणका क्षेत्र निर्धारण गर्न सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- । यसले सम्बन्धित मातृभाषी लेखक, भाषाविद् र सम्बन्धित सरोकारवालाहरूलाई आवश्यक नीति, निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

५.३.२ प्रयोग स्तरमा

- । भाषा शिक्षणमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- । देशको संविधान निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- । आपसी सम्बन्ध विस्तारमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- । यस अध्ययनले भाषिक योजना निर्माणमा सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- । यस अध्ययनले भाषिक वक्तालाई सहयोग पुऱ्याउँछ ।
- । यस अध्ययनले जातीय गौरव बढाउन सहयोग पुऱ्याउँछ ।

५.४ भावी अनुसन्धानका सम्भावित शीर्षकहरू

-) नेपाली भाषा र भुजेल भाषाको शब्द भण्डारको तुलनात्मक अध्ययन
-) नेवार भाषाको शब्द भण्डारको अध्ययन
-) सुनुवार भाषाको व्याकरणात्मक कोटिको अध्ययन ।

सन्दर्भ सामग्री सूची

गडेरी, सत्यनारायण (२०५४), नेपाली र मैथिली भाषाका पदसङ्गतिको तुलना नेपाली केन्द्रीय

विभाग,

थापा, एम्.एस.(२०५९), प्राचीन मगर र अख्खा लिपि (द्वि.सं.),काठमाडौँ : वृजि प्रकाशन

थापा मगर, लोक बहादुर (२०७०),मगर भाषा (ढूट) को क्षेत्रीय भेद पोखरा : पाहुर प्रकाशन

नेपाल, बसन्तकुमार शर्मा (सम्पा.२०६१), नेपाली शब्दसागर काठमाडौँ : भाषा पुस्तक भण्डार

पोखरेल, बालकृष्ण (२०५२), नेपाली बृहत् शब्दकोश (पुनर्मुद्रण) काठमाडौँ: नेराप्रप्र ।

पोखरेल, डा. माधवप्रसाद (२०५४), नेपाली वाक्य व्याकरण काठमाडौँ : नेराप्रप्र

बराल, कृष्णहरि र नेत्र एटम (२०५९), नेपाली व्याकरण अभिव्यक्ति र अभ्यास तलेजु प्रकाशन ।

बराल मगर, केशरजङ(२०५०) पाल्पा, तनहुँ र स्याङ्जाका मगरको संस्कृति काठमाडौँ : नेराप्रप्र

बुडा मगर, कर्ण बहादुर(२०६४), मगर नेपाली शब्दकोश काठमाडौँ : नेपाल मगर संघ, केन्द्रीय कार्यालय

बुडा मगर, डा. हर्षबहादुर (२०५०), मगर व्याकरणको प्रारूप काठमाडौँ : देउराली अफसेट

प्रेस

भट्टराई रामप्रसाद (२०६८), भाषिक अनुसन्धान विधि(दोस्रो संस्करण) काठमाडौँ : शुभकामना

प्रकाशन

भट्टराई, हर्षनाथ (२०६३), राष्ट्रिय नेपाली शब्दकोश काठमाडौँ : एडुकेशनल पब्लिशिङ हाउस

भण्डारी, पारसमणि र अन्य (२०६८), भाषिक अनुसन्धान विधि काठमाडौँ : पिनाकल पब्लिकेशन

शर्मा, मोहनराज (२०५१) शब्द रचना र वर्णविन्यास, वाक्य तत्व र अभिव्यक्ति, भाषा

वैज्ञानिक र प्रयोगात्मक पद्धति (पाँचौँ संस्करण) नवीन प्रकाशन, काठमाडौँ ।

शर्मा, मोहनराज र खगेन्द्र (२०५२) शोधविधि साझा प्रकाशन, काठमाडौँ ।

सारु मगर, खड्ग (२०६२) मोइढुटो गलाम फोइङ् (दोस्रो संस्करण), नाम्खान् फेरा मगर

ढूट टठा अख्खारीका पहाक्च गूमष्ठा ।

सुब्बा, बेगेन्द्र (२०५५), नेपाली भाषा र लिम्बु भाषबीच पदसङ्गतिको तुलनात्मक अध्ययन

नेपाली शिक्षण समिति, रत्नराज्यलक्ष्मी क्याम्पस, प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौँ ।

श्रीश, धर्मप्रसाद (२०३८) मगराँती संस्कृति श्रीमती दुर्गा श्रीश, विराटनगर ।